

„Az üveggyöngyjáték-paradigma“ születésének körülményei és egyéb személyes apróságok

Én rökönödtem meg a legjobban, amikor, visszagondolva a Toldy Akadémia-beli előadásom születésének a körülményeire, s vele arra az egész időszakra, szagokkal, arcokkal, érzelmekkel együtt, amit a Toldyban töltöttem, kiderült, hogy a legerősebb érzelem, amire emlékszem – ami tulajdonképpen beárnyékolja az egész mondott időszakot –: a dacos, már-már dühös indulat.

Annyira elszégyelltem magam ezen, hogy a legelső gondolatom az volt, hogy ezt mindenképpen elhallgatom. A szépre emlékez(z)ünk. Aztán mégsem az elhallgatás mellett döntöttem (ld. az előző bekezdést). Mert szép, kamaszos düh volt ez, baromi intenzív, és (tényleg) tapinthatóan maradandó. Sokat, sokakra haragudtam akkoriban. Dühösen tanultam, dühösen feleltem, dühösen hallgattam, ha rám szóltak, dühösen fecsegttem, ha nem, dühösen írtam (sokat, meglehetősen pocsekul), dühösen dobáltam a kosárlabdát, dühösen ittam, dühösen dohányoztam – és dühösen voltam szerelmes is. Kérlelhetetlen és megingathatatlan voltam – de bármennyire is nyomasztónak tűnhet ez kívülről vagy utólag, mégis megesik, hogy nosztalgikusan visszavágyódom az akkori önmagamba, mert ihlető volt ez a düh.

Nem hiszem, hogy kamaszok (kamasz *fiúk?*) különösebb magyarázatra szorulnának ennek az érzelemnek a megértéséhez.

Ihlető, mert gátlástalan és öntudatos.

Soha azóta nem voltam olyan dühös, olyan motivált, olyan ihletett, olyan biztos önmagamban, mint azokban az években.

(Megjegyzés [hiszen mégiscsak az iskolai honkólapon jelenik meg ez az írás]: senkit sem szeretnék dühre biztatni. Most már azt is látom, hogy az indulatom teljesen magamba zárt, és noha akkoriban azt gondoltam, hogy én egymagam bőven elegendő vagyok ahhoz, hogy világot alkossak, a legkevésbé sem hiszem, hogy helyesen gondolkodtam erről: a düh nagyon magányos dolog, és teljesen ellehetetleníti a másik [tanár, barát, szerelem] felé fordulást, a termékeny beszélgetést, a tanulást. Ami pedig, igen, még sokkal értékesebb és inspirálóbb, mint a dacos/szolipsztisztikus perpetuum mobile, ami [gyakran] voltam.)

Ez a düh nagyon szorosan kapcsolódik az akadémiai előadásom keletkezéstörténetéhez.

A barátaimmal osztottam meg az indulatomat – szerencsére többnyire ők is bővelkedtek sértettségben, szorongásban és haragban (ha jól emlékszem). Egymásból igyekeztünk pótolni azt a, *khm*, „szellemi táplálékot“, amit nem voltunk hajlandóak (akármelyik) tanárunktól elfogadni. Többre értékeltük egymás szavait, mint a tanárokét (ennek valószínűleg az is az oka lehetett a nyilvánvalók mellett, hogy jóval *egyszerűbb dolgokat* gondoltunk és osztottunk meg egymással, mint a tananyag). De, mivel a szertelenségünk ellenére igencsak öntudatosak voltunk, nem engedhettük meg magunknak, hogy bármelyik tantárgyból egyszerűen sötétek legyünk, mint az éjszaka. Teóriákat eszeltünk ki ezt elkerülendő, s a saját fogalmi készletünk bonyolultságával összeeskábáltuk őket átfogó tudás- és világmagyarázattá, elsősorban persze olvasmányélményeink alapján. Persze követtünk autoritásokat, de mi akartuk megválogatni, hogy kinek a szavára hallgatunk oda (ami nem túl szerencsés a középiskola körülményei között). Magunkra szabtuk kedvenc zsenijeink ránk még egészében túlságosan bő gondolatait (=kíméletlenül lebutítottuk őket).

Az olvasás tett minket igazán önhitté. Önhittségünket eufemisztikusan öntudatnak hittünk. De talán most már jobb volna visszaváltanom E/1-be. Ha dramatizálni akarom az egykor történeteket, azt írhatnám, hogy akkor fogant meg az előadásom (ös)gondolata, amikor egy fizika órán Bartucz Mária tanárnő – valószínűleg teljes joggal – rám üvöltött, erkölcstelennek, taníthatatlannak, butának és önhittnek mondott. Rettegtem a megszégyenüléstől, minden tagomban remegtem, felálltam (egy diák feláll egy órán felszólítás nélkül), csapkodtam a kezeimmel. Hiába lázadoztam és dühöngtem, hiába gondoltam legyőzhetetlennek magam. A dühöm mélyén semmitől sem félttem annyira, mint hogy butának gondolnak. Félttem – ma is félek – attól, hogy reménytelenül buta vagyok. Remegő kézzel kikapartam a padból (bűnjel) a *Nyomorultak* nálam lévő, akkoriban meglehetősen átéléssel olvasott példányát – ez nem kitaláció, tényleg Victor Hugót olvastam lázadásom fényes, emlékezetes csúcspontján –, elkezdtem a kezemmel a könyvet, a könyvvel az asztalt csapkodni – a masszív, mozdíthatatlan barna asztalt a fizikateremben –, és visítva tiltakoztam, mutatva, hogy itt az én erkölcsöm, az irodalom az én erkölcsöm, s követeltem, hogy mutassák, hol van etika, hol van erkölcs, hol van érték, hol van szellem a csúszási-súrlódási erőben.

Komoly problémát jelentett akkoriban elgondolnom, miféle szellemi örömként írható le – ha egyáltalán – egy matematikai egyenlet megoldása. Mert volt benne öröm – ha derű nem is –, volt benne szellem, ezt sejtettem, de egyszerűen nem tudtam

összhangba hozni a dühömmel, nem tudtam egymásba meríteni a kettőt. Alanyiség nélkül meg hogyan magyarázhatnám. Nem volt hely bennem a hüvös tudás számára, bármekkora szükségem lett is volna rá.

Remegett a hangom, leültettek. Kussoltam. Azért rettegettem attól, hogy esetleg mégsem vagyok olyan ragyogóan okos, mint gondolom, mert mindent erre tettem fel – a gőgömet, az elégedetlenségemet, a dacot és haragot, szóval mindent, ami akkoriban voltam.

Később, az érettségi környékén azt fontolgattam, hogy matematika-filozófia szakra adom be a jelentkezésem, de ez már azután volt, hogy felfedeztem Bertrand Russellt, és napokat fantáziáltam át arról, hogy egyszer majd Wittgensteint fogok olvasni.

Az óra ment tovább. Nem tudom, velem mi történt aznap vagy a következő hetekben. Színháztunk, verseket olvastunk, fantáziáltunk, gondolom. A történet néhány hónappal később folytatódott, amikor John Lukács remek, a *Történelmi tudat* című könyvét olvastam. Lukács segített összehangolni ezeket az engem akkoriban mindennél jobban és személyesebben érintő problémákat. Természet- és humántudományok történeti összehangolása – ez volt a megoldás. Azt azelőtt is sejtettem, hogy a világ egy, csak a hozzá vezető utak számosak, de hogy ezt miként lehet kiterítve átlátni – ez rejtély volt, amit Lukács révén egy csapásra megértettem.

Hogy akkor az emberi tudás történeti. Ez megrázott.

A modern természettudomány már nem volt olyan távol attól, ami akkoriban vonzott. Ennek az volt az egyszerű oka, hogy olyan keveset tudtam a modern természettudományról, és olyan reménytelen volt, hogy bármit is megértsek az általános relativitás elméletéből, hogy, jobb híján, költészetként és filozófiaként olvastam (nem mintha feltétlenül többet értettem volna ezekből, mint bárki más – de nem kell Rimbaud-t érteni ahhoz, hogy megváltoztassa az életed). Elhatároztam, hogy bombasztikus módon, a Toldy Akadémián fogom bizonyítani, hogy a teóriám áll. Hogy mégis okos vagyok, nem pedig sötét tahó. Hogy nem holmi lustaság vagy dac, hanem megalapozott érvrendszer támasztja alá a természettudományoktól való vonakodásom. Ez csak nagyon picike részben volt igaz, de nagyon picike részben, ma is így érzem, azért igaz volt.

És hogy akkor a valóság-megismerésből kiküszöbölhetetlen emberi, azaz határozatlansági összefüggésről fogok beszélni, ami a modernitást annyira elbűvölte, s engem is annyira elbűvölt.

A felkészülés időszaka nem volt ennyire érdekfeszítő. Emlékszem, hogy olyan szerzőket olvastam türelmetlenül, de izgatottan, akikre ma már órákat hagyok, hogy legalább részben, mélézva, egy-egy gondolatukat elcsíphessem: Poppert, Kuhnt, Foucault-t, Heisenberget... Ebből annyi lehet érdekes, hogy mindmáig totál pontosan fel tudom mondani Popper falszifikációs elméletét, és arra is élesen emlékszem, hol, milyen körülmények között olvastam azt a szövegrészt – ami azért valamennyit elárul arról az izgatottságról, amivel a felkészülés hetei teltek. Az üveggyöngyjáték fogalmát természetesen Hessétől vettem, sőt, ha jól emlékszem, még fel is olvastam egy rövid részletet a *hasonló című* regényből. Sőt, arra is emlékszem, hogy ettől a felolvasástól féltem a legjobban, mert sejtettem ugyan, hogy a közönség előtt való szabad beszéd nem jelenthet problémát, azonban biztos voltam benne, hogy a felolvasás annál inkább – ez ma is így van; mindmáig megremeg és felcsúszik a hangom, fulladni kezdek, kipirulok stb., ha felolvasnom kell, ami a szakmám miatt enyhén szólva sem túl szerencsés –, épp ezért, rafináltan, az előadás végére időzítettem a felolvasást, mondván, akkorra már úgyis mindegy lesz, jobb esetben meg belejövök. Így is történt, és sosem felejttem az örömet, amit akkor éreztem, konstatálva, hogy nem remeg a hangom, nem csúszik föl-le, föl-le.

A természettárgyakból végigvergődtem a maradék három évet, elsősorban azért, mert nem voltam hajlandó megadni azt az örömet senkinek, hogy azt gondolhassa, betört. De máig szégyellem, hogy ötödikben hármast kaptam matematikából, és a föld alá süllyedek, ha a barátnóm különböző madarak, virágok, fák neveiről faggat, vagy ha kitűnő biológusnak induló barátommal beszélgetve szóba kerülnek az emberi test ügyes-bajos dolgai. Wittgenstein viszont tényleg akkora élmény volt, mint gondoltam.

És ma már más, ide nem tartozó okokból rettegek attól, hogy valójában reménytelenül buta vagyok – de ez tényleg más lapra tartozik.

2014 novemberében

Sipos Balázs